

stadt, Augsburg). Számottevő nem itáliai anyag csak Párizsból és Lyonból került a modenai jezsuitákhoz.

A magyarországi használatnak különösen hasznos ez a kötet, hiszen alapvetően 18. századi olasz katolikus teológiai, illetve hitéleti anyag, amely könyvek gyakran jutottak el a magyar könyvtárakba is. Azonosításukhoz pedig kevés jól használható kézikönyv áll rendelkezésre.

MONOK ISTVÁN

Lietuviškai Biblijai – 400 metų. Biblijos vertėjas Jonas BRETKŪNAS. Tarptautinės parodos katalogas. – **400 Jahre litauische Bibel.** Bibelübersetzer Johannes BRETKE. Katalogs der internationalen Ausstellung. Sudarytojos/Zusammengestellt von Ona ALEKNAVIČIENĖ, Jolanta ZABARSKAITĖ. Vilnius, 2002, Lietuvos dailės muziejus. 158 l.

1991. augusztus 24-én a Szovjetunió elismerte Litvánia függetlenségét. A többi ezidőtájt függetlenné vált néphez hasonlóan Litvániában is a nemzeti kulturális örökség számbavétele, felmutatása, ápolása és a fiatal generációk tagjaiban való tudatosítása nemzeti kulturális- és tudományos stratégiai kérdéssé vált. A nemzeti irodalom- és könyvtörténeti kutatások Litvániában is intenzívebbé váltak, és sorra jelentek meg alapvető könyvek, amelyek az egyes művelődéstörténeti periódusok kutatásában igyekeztek olyan szemléletet is érvényesíteni, amely a nyolcvanéves szovjet periódus idején nem volt lehetséges. Sokszor kényszerültek felvenni a 19. században elejtett fonalat a kutatások szerves folytathatósága érdekében. Sigita Narbutas litvánul és angolul is kiadott kismonográfiája a litvániai irodalom és írásbeliség történetének első hat évszázadról (*The mysterious island. A review of 13th–18th century literature of the Grand Duchy of Lithuania*. Vilnius, 2000, Institute of Lithuanian Literature and Ethnology) nem csupán egy új összefoglalás, hanem az a közeljövő kutatási irányainak kijelölése is egyben. Az ebben a könyvben megjelent irodalomtörténeti perio-

dizáció felfogható könyvtörténeti korszakolásnak is: középkor (1251–1521), reneszánsz (1522–1596), barokk (1597–1750), felvilágosodás (1751–1832).

A dán, porosz, svéd, lengyel és orosz kulturális hatás – és hatalmi politika – befolyása mellett kibontakozó litván irodalom reneszánsz korszaka az első, Vilniusban nyomtatott könyvvel kezdődik (Pranciškus Skorina könyve az utazásról orosz nyelven), és a periódus kulturális arculatát – a többi közép-európai nemzetéhez hasonlóan – alapjaiban meghatározta a reformáció. Az első porosz és litván könyv (mindkettő protestáns katekizmus) is e periódusban jelent meg Königsbergben: a porosz 1545-ben, a litván 1547-ben. A porosz katekizmus hasonló kiadása művelődés- és nyelvtörténeti elemzéssel 1995-ben jelent meg: *Pirmoji Prūsų knyga. The first Prussia book*. Parengė/Ed. by Mikėlis KLUSIS, Bonifacas STUNDŽIA. Vilnius, 1995, Pradai (Bibliotheca Baltica. B. Lithuania). Az első litván nyelvű könyvről egy háromnyelvű kiadványban adott alapvető elemzést Alfonsas Šešplaukis (*Pirmoji lietuviška knyga naujuju tyrinėjimų šviesoje. – The first Litanian book in the Light of New Research. – Das erste litauische Buch im Lichte der neueren Forschung*. Kaunas, 1997).

A 2002 őszén Vilniusban rendezett kiállítás – amelynek katalógusát szeretnénk most bemutatni – az első litván Biblia fordítója, Johannes Bretke (1536–1602) életművét, a Bretke-kutatás eredményeit, illetve a Bretke-féle Biblia utóéletét, litvániai hagyományát mutatta be a közönségnek (zárva a Bretke-fordítás internetes megjelenésével). A kiállítás katalógusa azonban ennél több, rövid litvániai művelődéstörténet a 16. századról. Három – kétnyelvű, litván és német – nagyobb tanulmány vezeti be a kiállítási tárgyak részletes leírását. Jochen C. Range a Bretke-portré megrajzolásakor teljes joggal hangsúlyozza, hogy a Bammeln nevű faluból származó porosz polgárgyermek az akkori Poroszország többnemzetiségű és összetett kulturális hagyományt magába ötvöző lutheránus lelkész a korszak tipikus értelmiségi alakja. Königsbergben, majd Wittenbergben tanult, 1563-tól aktív lelkész,

aki németül és litvánul egyaránt prédikált. Egyháza számára énekeskönyvet szerkesztett (németül és litvánul, 1589), majd 1591-ben megjelentek litván prédikációi is Königsbergben, de fő művének a litván Biblia-fordítását tartotta maga is, amelyen aktívan 1580-tól dolgozott. A szakírók szerint e fordítás alapján összeállítható a 16. századi *Thesaurus lingvae lithuanicae*. Történeti munkáit németül írta, főként Poroszország, és első szolgálati helye Labiau (litvánul Labguva, ma Oroszország: Polessk) krónikáját.

Ingé Lukšaitė tanulmányában (Johannes Bretke und die baltische Kultur) azt a folyamatot és szellemi erőteret rajzolta meg, ahogyan kelet-poroszországi részek – Bretke életében – átérték azokat a vitákat, amelyek a végülis egy ortodox lutheránus szemlélet megerősödésével zárultak. A legnagyobb hatást Luther mellett ezen területen Andreas Osiander (1514–1571) gyakorolta. A század közepétől sorra jelennek meg a német és a litván katekizmusok, énekeskönyvek, egyházi rendtartások és beszédgyűjtemények.

Ona Aleknavičienė a Bretke-örökséget elemzi (Der Weg des Johannes Bretke ins 21. Jahrhundert). Fő művei, a litván Biblia-fordítás és a „Chronik des Landes Preussen” kéziratban ma-

radt. Már a 17. században ismertek voltak ezek a kéziratok, és idézik azokat, főként a Biblia litván szövegét. Az első méltatója, a Königsbergi egyetem teológia professzora Johann Jacob Quandt (1686–1772) volt. Quandt 1735-ben kiadott litván Bibliájának előszavában írt Bretke fordítási érdemeiről. Ludwig Jedemin Rhessa, ugyancsak a Königsbergi egyetemen 1816-ban írta meg a litván Biblia történetét. Művében kiemelkedő szerepet tulajdonít Bretkének, de a szövegből csak kisebb részek jelentek meg szöveggyűjteményekben, chrestomátiákban. Bretke nagy művének kiadását most készítik elő, és hasonlóan több kelet-európai Biblia-fordítóhoz, a 21. században megjelenhet műve is (lásd például Bartol Kašić (1575–1650) horvát jezsuita esetét, vö. MKsz 2003. 4. sz. 500–502.)

Maga a kiállítás először Bretkének a tudós lelkesének életét és a Baltikumban végzett tevékenységét mutatja be (Pfarrer als Gelehrte und Schriftsteller auf dem Lande), majd részletesen történetírói munkásságát (Johannes Bretke als Geschichtsschreiber). A harmadik teremben Bretke utóéletét ismerhették meg a látogatók (Die Bretkeforschung).

MONOK ISTVÁN